

Komorowski, Paweł

Współpraca naukowa polsko-czechosłowacka w aspekcie umów rządowych zawartych między Polską i Czechosłowacją w okresie międzywojennym

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 30/3-4, 743-752

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Paweł Komorowski
(Warszawa)

WSPÓŁPRACA NAUKOWA POLSKO-CZECOSŁOWACKA W ASPEKTCIE UMÓW ZAWARTYCH MIĘDZY POLSKĄ I CZECOSŁOWACJĄ W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Jeśliby oceniało się współpracę naukową polsko-czechosłowacką na podstawie zawartych w okresie międzywojennym umów państwowych, należałoby stwierdzić, że kontakty naukowe w pełni tego słowa nie istniały. Zapoznałem się z kompletem materiałów źródłowych dotyczących tej kwestii — to jest z „Dziennikami Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” i z „Monitorami Polskimi”. Wyniki tych badań nie są, niestety, optymistyczne, ponieważ brak jest ogólnej umowy naukowej, chociaż w ówczesnej Europie były już znane porozumienia naukowe na szczeblu państwowym. Układy takie zawierano bilateralnie — pomiędzy dwoma zainteresowanymi stronami lub wielostronnie pod patronatem Ligi Narodów, która to w 1922 r. utworzyła Komisję Współpracy Intelektualnej, współdziałającą z narodowymi Komisjami. Celem zawartych umów było nawiązanie i rozszerzenie stosunków intelektualnych dotyczących nauki, a także sztuki. Towarzyszyć miała temu wymiana kadry profesorskiej, studentów, wzajemne uznawanie dyplomów, przekłady dzieł naukowych i literackich.

Polska i Czechosłowacja w dwudziestoleciu międzywojennym podpisały kilka umów, z których dwie można uznać za umowy naukowe. Moje zainteresowania — jeszcze raz przypomnę — dotyczą wyłącznie umów zawartych na szczeblu rządowym, a następnie opublikowanych w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” lub w „Monitorze Polskim”; tym samym pominąłem wszystkie umowy zawarte na szczeblach resortów czy też pomiędzy poszczególnymi instytucjami naukowymi.

Z punktu widzenia prawnego „[...] umowa międzynarodowa jest to uzgodnienie woli dwóch lub więcej stron, umawiających się w celu ure-

gulowaniu między nimi stosunków w tej czy innej dziedzinie”¹. Umowy dzielą się na dwustronne i wielostronne. Mają różne nazwy w zależności od ich znaczenia — przy najważniejszych używa się określenia „traktat”, przy mniej istotnych — „konwencja”, „układ”, „porozumienie”, „układ dodatkowy”. Aby umowa była ważna i obustronnie obowiązująca, po podpisaniu jej przez uprawnione do tego osoby musi być ratyfikowana i ogłoszona drukiem w odpowiednim organie. W Polsce jest nim „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” oraz „Monitor Polski”. Dopiero wówczas może wejść w życie².

W tekście niniejszym zajmę się tylko tymi umowami, które spełniają wyżej wymienione warunki. Nie będę natomiast poruszał sprawy realizacji i funkcjonowania w praktyce tych porozumień, gdyż wykraczałoby to poza ramy tej pracy. Jeszcze jedna uwaga: umowy omawiać będę w układzie tematycznym, nie zaś chronologicznym.

Patrząc na całe dwudziestolecie międzywojenne widać wyraźnie, że obydwaj państwa, jak wspomniałem wcześniej, zawarły tylko dwa, porozumienia o wyraźnie zaznaczonych elementach naukowych, a mianowicie umowę statystyczną i hydrologiczną.

Pełna nazwa umowy statystycznej brzmi: *Porozumienie pomiędzy Polską a Czechosłowacją w przedmiocie udzielania sobie wzajemnych wiadomości (statystycznych) przy spisie periodycznym ludności*³. Umowę podpisano 8 czerwca 1922 r. w Warszawie, w życie zaś weszła ona 20 lipca 1922 r. W umowie tej rządy obydwu państw zgadzają się na przekazywanie sobie wzajemnie danych zebranych podczas spisu ludności o obywatelach jednego kraju, przebywających na terytorium drugiego. Tekst umowy zawiera m.in. sposób, w jaki mają być układane listy, a także sposób ich wymiany — poprzez poselstwa w Warszawie i Pradze. Spisy takie zawierać mają „wykazy osobiste” (artykuł pierwszy), o ile jest to możliwe pełne dane, tzn. imiona i nazwiska, a także płeć, miejsce urodzenia i zamieszkania, stan cywilny, wyznanie, język ojczysty, narodowość i stanowisko społeczne⁴.

¹ Zob. *Praktyczne wskazówki o zawieraniu umów międzynarodowych*. WSZ, Wydawnictwo Prawa Warszawa 1938; reprint Londyn 1943 s. 9.

² Por. J. Makowski: *O zawieraniu umów międzynarodowych*. Warszawa 1937.

³ „Monitor Polski” 1922 nr 153 poz. 93 (dalej cyt. M. P.).

⁴ Ze strony polskiej umowę tę podpisał Julian Edmund Makowski (1875—1959) — specjalista w zakresie prawa międzynarodowego. Makowski po studiach w Belgii i we Francji, na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Warszawskim podjął wykłady z prawa międzynarodowego, dyplomatycznego oraz z zakresu umów międzynarodowych na kilku uczelniach warszawskich: w Szkole Głównej Handlowej (1937—1939 — rektor tej uczelni), Akademii Nauk Politycznych (w l. 1926—1936 — dziekan Wydziału Politycznego) oraz w Wolnej Wszechnicy Polskiej. Od 1919 do 1930 r. związał się z Ministerstwem Spraw Zagranicznych, gdzie został naczelnikiem Wydziału Traktatowego. Makowski był jednym z twórców polskiej praktyki traktatowej. Brał udział w wielu konferencjach międzynarodowych, reprezen-

W umowie tej, niestety, nie jest sprecyzowane wystarczająco pojęcie *obywatel*. Mogło ono oznaczać zarówno obywateli jednego państwa, przebywających na terenie drugiego państwa tylko tymczasowo np. w celach zarobkowych, mogło także dotyczyć mniejszości narodowych. Obojętnie, który z tych wariantów przyjmiemy za słuszny, w każdym przypadku umowa ta miała znaczenie w aspekcie przyszłych prac naukowych. Na podstawie sporządzonych list przez obydwie strony można było bowiem prowadzić badania statystyczno-demograficzne i socjologiczne, dotyczące problemu mniejszości narodowych bądź migracji, np. zarobkowej z Polski i Czechosłowacji. Ustalić można było także strukturę wieku, wykształcenia, strukturę zawodową czy narodowościową — przydatne przy opracowywaniu skupisk mniejszości narodowościowych na terytorium drugiego państwa. Informacje te pozwalały szybciej i pełniej przygotować np. rocznik statystyczny.

Ciekawy jest artykuł trzeci porozumienia, stwierdzający, iż wykazy, przekazywane przez poselstwa, nie będą przesądzać o tożsamości lub narodowości. Można sądzić, że zastrzeżenie to było podyktowane chęcią oddzielenia spraw politycznych od naukowych. Miało to zapewne ułatwić przeprowadzenie przyszłych spisów, a wynikało z aktualnych przez cały czas problemów granicznych i narodowościowych. Minęły dopiero dwa lata od podziału Śląska Cieszyńskiego, a spór o Jaworzynę w Tatrach był nadal aktualny.

Druga z umów naukowych, podpisana przez Polskę i Czechosłowację — to *Deklaracja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czechosłowackiej w przedmiocie wymiany badań hydrologicznych*⁵. Podpisano ją 16 kwietnia 1923 r. w Warszawie, w życie zaś weszła 14 października tegoż roku. Na wstępie umawiające się strony stwierdzają, iż rządy obu państw zgadzają się na wymianę badań hydrologicznych. Bardzo istotne jest stwierdzenie o poleceniu wymiany wyników badań hydrologicznych bezpośrednio odpowiednim służbom z pominięciem urzędów centralnych, np. ministerstwa⁶. Przekazywany materiał miał zawierać wyniki miesięcznych obserwacji stacji opadowych w pasie przygranicznym — stan rzek przepływających z jednego państwa do drugiego. Jak widać, są to podstawowe dane hydrologiczne. Wzajemna ich wymiana i współpraca

tując Polskę w rozmowach m.in. z Czechosłowacją, Litwą, Szwecją. Dorobek naukowy J. Makowskiego obejmuje w głównej mierze prawo państwowe i międzynarodowe. Ważniejsze jego prace: *O ustroju konstytucyjnym — jedna czy dwie Izby; Zarys prawa wyborczego; Teoria i technika zawierania umów międzynarodowych; Współczesne formy sądownictwa międzynarodowego; Współczesne formy bezpieczeństwa zbiorowego, Prawnopaństwowe położenie WM Gdańska; Kwestia litewska; O konsulach i konsulatach; Funkcjonariusze Międzynarodówki i ich immunitety; Zasady prawa międzynarodowego; O zawieraniu umów międzynarodowych.*

⁵ „Monitor Polski” 1923 nr 225 poz. 296.

⁶ Dotyczy to Wydziału Hydrograficznego Ministerstwa Robót Publicznych.

stacji obserwacyjnych pozwalała na badanie i opracowywanie zagadnień w zakresie szerszym niż w przypadku prowadzenia ich oddzielnie przez każdą ze stron. Wyniki badań dotyczyły większego obszaru, mając tym samym większą wartość i to nie tylko naukową, ale także gospodarczą. Współpraca między placówkami po obu stronach granicy pozwalała np. łatwiej przewidzieć zbliżające się wylewy rzek i wspólnie opracować naukowy plan przeciwstawiania się zagrażającej powodzi.

Dla służb hydrologicznych bardzo ważnym elementem umowy było także polecenie wzajemnej wymiany wydawnictw periodycznych — tygodników i miesięczników, a także publikacji specjalistycznych dotyczących hydrologii. Dzięki takiemu założeniu obie strony mogły na bieżąco zapoznać się z najnowszą literaturą fachową opracowywanego problemu.

Oprócz wymiany danych hydrologicznych i literatury fachowej umowa zobowiązywała do współpracy naukowej Państwowego Instytut Meteorologiczny i Wydział Hydrograficzny Ministerstwa Robót Publicznych w Warszawie — ze strony polskiej, a ze strony czechosłowackiej Československý Ústav Hydrologický w Pradze. Instytucje te miały wyznaczyć stacje do prowadzenia ciągłej obserwacji hydrologicznej i wymiany spostrzeżeń. Tak więc w przypadku omawianej umowy widać wyraźnie, iż ma ona charakter zarówno naukowy, jak i utylitarny.

Do badań hydrologicznych nawiązuje także *Konwencja turystyczna pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką*⁷, podpisana 30 maja 1925 r. w Pradze, która weszła w życie 11 marca 1926 r. Umowy tej nie można, oczywiście, traktować jako naukowej, ponieważ głównym jej celem nie była współpraca naukowa, lecz kontakty i wymiana ruchu turystycznego pomiędzy Polską i Czechosłowacją — utworzenie pasa konwencji. W umowie tej, jak i w następnych, o których będzie jeszcze mowa, sprawy nauki są tylko uzupełnieniem całościowego problemu porozumienia. Sądzę jednak, iż należy o nich wspomnieć, gdyż poza dwiema opisanymi uprzednio umowami nie ma właściwie innych o znaczeniu naukowym; elementy naukowe — jeżeli można się ich doszukać — mają charakter zdecydowanie marginalny.

W *Konwencji turystycznej* np. artykuł jedenasty zobowiązuje umawiające się strony do dostarczania wiadomości dotyczących meteorologii z pasa konwencji, a więc podobnie jak w *Umowie hydrologicznej*. Przekazywane dane pozwolą na opracowanie i ustalenie pewnych stałych meteorologicznych na większym obszarze. Tak przygotowana wymiana zawierała w sobie już siłą rzeczy elementy współpracy naukowej. W umowie nie jest jednak powiedziane, jakie służby mają przekazywać dane z obserwacji meteorologicznych. Nie wiadomo również, czy są to — być może — te same placówki, o których była już mowa w *Umowie hydro-*

⁷ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1926 nr 57 poz. 333 (dalej cyt. Dz.U.RP.).

logicznej i czy istotnie w sposób naukowy opracowywano uzyskiwane informacje. Przecież można także przypuszczać, że służyły one tylko ustalaniu pogody w pasie konwencji dla użytku turystyki. Sądzę jednak, iż pomimo tych niejasności umowa służyła w jakimś stopniu rozwinięciu kontaktów naukowych — niestety w niewielkiej skali pasa konwencji; brak jest bowiem informacji o przekazywaniu danych, otrzymywanych z wymiany, do ośrodków centralnych.

Z problematyką terytorium przygranicznego łączy się *Protokół tzw. Krakowski*. Podpisano go rok wcześniej niż *Konwencję turystyczną*, tj. 6 maja 1924 r. w Krakowie, a obowiązywał on od 1 stycznia 1926 r.⁸ Nazwa pochodzi od miejsca rozmów, gdzie w dniach 25 kwietnia — 6 maja 1924 r. odbywały się obrady polsko-czechosłowackie przy udziale międzynarodowej komisji delimitacyjnej. Omawiano kwestię sporu granicznego w rejonie Jaworzyny w Tatrach, a także na obszarze Spiszu i Orawy. Końcowe postanowienia, zebrane w niniejszym protokole, zostały przyjęte przez międzynarodową komisję, jak również później przez Konferencję Ambasadorów⁹. Polskę reprezentował m.in. Walery Goetel — profesor geologii Akademii Górniczej w Krakowie¹⁰. Protokół ten omawia przede wszystkim sprawy administracyjno-gospodarcze, takie jak: podział terenów spornych, linii komunikacyjnych czy przepływ siły roboczej. Jest jednak w powyższej umowie fragment, dotyczący współpracy naukowej: mówi o niej punkt drugi, zalecając między innymi rządowi zawarcie konwencji o Parkach Przyrody, co wynikało z istniejącej już wówczas konieczności ochrony przyrody w pasie przygranicznym. Jako wzór miała służyć konwencja zawarta pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Kanadą o ochronie fauny i flory na terenie rezerwatu Yellowstone.

Projekt założenia parków natury, oprócz ochrony środowiska, pozwalał prowadzić badania naukowe z zakresu różnorodnej problematyki, np. geologii, botaniki, zoologii czy wreszcie hydrometeorologii; utworzenie Parku Natury stwarzało bardzo dobre możliwości szerokiej współpracy naukowej choćby przez ustalenie wspólnego programu ochrony niektórych gatunków fauny i flory. Protokół pomija, niestety, termin i formę realizacji projektu, dotyczącego zakładania Parków Przyrody. Do pro-

⁸ Dz.U.R.P. 1925 nr 133 poz. 952.

⁹ W wyniku porozumienia Polska uzyskała tylko udogodnienia w zakresie gospodarki, komunikacji, turystyki — w pasie przygranicznym, a także mogła zakładać stacje klimatyczne po stronie czechosłowackiej.

¹⁰ Walery Goetel (1889—1972) utrzymywał z uczonymi czechosłowackimi bliskie kontakty, szczególnie z wybitnym geologiem Radimem Kettnerem. Prowadził badania geologiczne w Tatrach i na Podtatrzu. Zajmował się ochroną środowiska naturalnego — przede wszystkim w Tatrach — i problemami związanymi z turystyką. Był aktywnym taternikiem. W latach 1928—1949 był redaktorem naczelnym „Wierchów”. Główne prace: *Piętro restrykcyjne i najdolniejszy lias serii reglowej w Tatrach*; *Tektonika serii reglowej okolicy Zakopanego*.

blemu tego powrócono parę miesięcy później — we wrześniu 1924 r. — w Zakopanem. Podpisano tam porozumienie w sprawie założenia w Tatrach Parku Natury. Do uregulowania pozostała kwestia Pienińskiego Parku Natury. Zresztą problematyka górską i ochrony przyrody na peryferiach przygranicznych stała się w późniejszych latach płaszczyzną częstych kontaktów pomiędzy Polską a Czechosłowacją. Tutaj wspomnę tylko, iż w dniach 13 i 14 grudnia 1929 r. został zorganizowany w Krakowie przez Państwową Radę Ochrony Przyrody naukowy zjazd przedstawicieli Czechosłowacji, Rumunii i Polski. Na zjeździe tym uchwalono wiele doniosłych wniosków dotyczących: przygranicznych parków narodowych, rezerwatów, ochrony zwierząt i roślin, łowiectwa i rybołówstwa oraz utworzenia organizacji porozumiewawczej Czechosłowacji, Polski i Rumunii w sprawie ochrony przyrody¹¹.

Pewne elementy współpracy naukowej odnaleźć można w jednej z *Umów sanitarnych* zawartych między Polską a Czechosłowacją. Pierwsza z nich podpisana we wrześniu 1922 r., weszła w życie dopiero w czerwcu 1926 r.¹² Dotyczyła ona w zasadzie jedynie „wykonywania zawodu lekarza i położnej w uzdrowiskach i kąpieliskach pasa konwencji”. O wiele ciekawszą w aspekcie problematyki niniejszego artykułu jest natomiast druga *Konwencja sanitarna*, zawarta 5 września 1925 r. w Pradze, obowiązująca od 30 października 1926 r.¹³ W jej obszernym tekście (34 punkty) znajduje się artykuł, mówiący o wzajemnym przesyłaniu danych, dotyczących zdrowia ludności po obydwu stronach granicy. Miała to być głównie informacja o chorobach zakaźnych. W innym artykule mowa jest o tym, iż strony zobowiązują się do informowania o wynikach swoich obserwacji Sekcję Higieny przy Lidze Narodów w Genewie¹⁴. Konwencja ta jest przykładem umowy o podwójnym znaczeniu. Służyć mogła zwykłym rutynowym posunięciom administracyjno-prewencyjnym, towarzyszącym epidemiom, takim jak szczepienia ochronne, izolacja chorych czy zamknięcie granicy. Mogła przyczynić się także do współpracy naukowej odpowiednich placówek. Zależne to było od sposobu wykorzystania napływających informacji przez obydwie stro-

¹¹ Zob. J. Ró z i e w i c z, H. Ró z i e w i c z: *Z dziejów międzynarodowych kontaktów naukowych Polski w latach 1919—1939*. „Problemy Polonii Zagranicznej” 1974 s. 355.

¹² Dz.U.R.P. 1926 nr 57 poz. 331.

¹³ Dz.U.R.P. 1926 nr 107 poz. 629.

¹⁴ Zawarcie tej Konwencji sanitarnej było pochodną ustaleń i zaleceń Europejskiej Konferencji Sanitarnej, obradującej w marcu 1922 r. w Warszawie. Konferencję tę zwołano z inicjatywy rządu polskiego przy pomocy Ligi Narodów. Przedmiotem jej obrad były m.in. sprawy dotyczące ustaleń zasad, na których powinny być oparte przeciwepidemiczne umowy międzynarodowe, rozważanie i ustalanie zasad stosowania metod walki przeciwepidemicznej, środków, które podjąć należy na pograniczach państw, ażeby zabezpieczyć je przed przenoszeniem epidemii. W wyniku dyskusji opracowano wiele projektów i uchwał, które później pozwoliły zawierać międzynarodowe dwustronne i wielostronne konwencje sanitarne.

ny. Przy systematycznej i dokładnej dokumentacji współpraca ta mogła mieć autentycznie naukowy charakter przy np. wspólnym opracowywaniu planów zwalczania ewentualnych epidemii chorób. Ważne z interesującego nas punktu widzenia jest także stwierdzenie, czy wymiana danych służyła celom tylko doraźnym (bezpośrednie zwalczanie chorób) czy — co jest bardziej istotne — dalekosiężnym i wspólnym, opartym na najnowszych osiągnięciach medycyny i badaniach epidemiologicznych.

Rok 1925 jest datą pierwszego, obejmującego wiele dziedzin, porozumienia między Polską a Czechosłowacją. Obydwie strony po długich rozmowach podpisały 23 kwietnia w Warszawie umowę zwaną likwidacyjną¹⁵. Faktycznie były to trzy oddzielne porozumienia, z których drugie miało w tytule nazwę umowy likwidacyjnej. Pełna nazwa brzmiała *Umowa o sprawach prawnych i finansowych*. Regulowała ona sprawy finansowe wynikłe z podziału Śląska Cieszyńskiego, Spiszu i Orawy, takie jak podział majątku, obywatelstwo, mniejszości narodowe. Pierwsza część — nazwana *arbitrażową* — miała ustalić formę i metody rozwiązywania przyszłych kwestii spornych. Trzecia — *handlowa* — dotyczyła wzajemnej wymiany handlowej i ruchu tranzytowego.

Z punktu widzenia potencjalnych badań naukowych szczególnie ważna jest część druga całej umowy. W punkcie czwartym zatytułowanym *Rozdział aktów* — stwierdza się, obie strony wymienią bez odszkodowań wszelkie akty państwowe, samorządowe, sądowe, instytucji publicznych i prywatnych, zakładów użyteczności publicznej, administracji i religijne byłej monarchii austro-węgierskiej na terytorium Śląska Cieszyńskiego, Spiszu i Orawy według stanu z 28 października 1918 r. Ustalono procedurę i formy wymiany¹⁶. Zdefiniowane zostało pojęcie aktów — dzielą się one na cztery podgrupy¹⁷. Oba państwa zobowiązały się do ułatwienia przebiegu wymiany i wzajemnej współpracy w przyszłości.

Z umową likwidacyjną wiąże się bezpośrednio *Deklaracja o wypożyczeniu akt starszych niż przewidziano to w umowie likwidacyjnej*¹⁸. Pod-

¹⁵ Dz.U.R.P. 1926 nr 41 poz. 256.

¹⁶ Zespoły akt za okres od 1 stycznia 1890 r. do 10 września 1920 r. podlegały całkowitej wymianie. Od lutego 1870 r. do końca 1889 r. miały być wymieniane, lecz pod różnymi warunkami — niestety nie są one sprecyzowane w tekście porozumienia. Od 1 stycznia 1871 r. podlegają wymianie wszystkie akty dotyczące kolejnictwa, wojska, rolnictwa, leśnictwa oraz administracji wewnętrznej.

¹⁷ Grupa pierwsza: akta archiwalne, referaty, koncepty, wyjaśnienia, opinie, protokoły spraw, załączniki, nie załatwione i nie wysłane pisma. Druga grupa: rejestry, metryki, książki gruntowe i górnicze, wodne, kolejowe, plany lasów, rejestry znaków, indeksy protokółów, tablice statystyczne. Trzecia grupa: plany, mapy, szkice, studia, programy, opisy, kopie, matryce. Czwarta grupa: tytuły i dokumenty prawne, fundacje, umowy publiczne i prywatne, koncesje oraz statuty.

¹⁸ *Deklaracja pomiędzy Rządem Rzeczypospolitej Polski a Rządem Republiki Czechosłowackiej o wypożyczeniu akt starszych niż przewidziane w umowie (likwidacyjnej)*. Dz.U.R.P. 1928 nr 10 poz. 79.

pisano ją 8 lutego 1927 r. w Warszawie, w życie zaś weszła 6 lutego roku następnego. Podział i zagwarantowanie wymiany archiwaliów dawały możliwość prowadzenia badań naukowych — przede wszystkim historycznych i prawniczych. Różnorodność aktów, podlegających wymianie, oraz wypożyczanie materiałów archiwalnych gwarantowało objęcie analizą naukową bardzo szerokiej problematyki, poczynając od spraw związanych z administracją czy sądownictwem, a kończąc na dokumentach religijnych czy prywatnych. Przy czynnościach podziału i wymiany ważne jest, aby nie dokonywano tej procedury w sposób sztuczny i mechaniczny, pozostawiając część jakiegoś zasobu archiwalnego po drugiej stronie granicy. We wcześniejszej umowie zobowiązano się do przestrzegania zasad obowiązujących w archiwistyce. Zapewniono także, co jest bardzo ważne, dla badań naukowych, możliwość łatwego dostępu do archiwaliów. W tym miejscu należy podkreślić znaczenie tej umowy dla rozwoju naukowych badań indywidualnych w poszczególnych krajach. Trzeba jednak pamiętać, że głównym celem umowy likwidacyjnej miało być zaktywizowanie i ułatwienie funkcjonowania aparatu administracyjno-państwowego w Polsce i Czechosłowacji. To, co dawniej stanowiło całość w granicach jednego cesarstwa, teraz musiało być podzielone między dwa państwa.

Na zakończenie warto wspomnieć o umowach wielostronnych. Oprócz umów dwustronnych Polska i Czechosłowacja podpisywały porozumienia wielostronne z zakresu różnych dziedzin. Były to przeważnie konwencje i układy¹⁹. Wśród tych umów odnajdujemy jedną, która zawiera wyraźnie elementy współpracy naukowej. Jest to *Konwencja międzynarodowa dotycząca utworzenia w Paryżu Międzynarodowego Urzędu Chemii*²⁰. Podpisało ją dwadzieścia jeden państw — 1 października 1927 r. W życie weszła cztery lata później w 1931 r. W umowie tej wysokie strony zobowiązały się do założenia i utrzymania Międzynarodowego Urzędu Chemii z siedzibą w Paryżu. Zadaniem tej placówki miało być m.in. prowadzenie badań naukowych, zbieranie dokumentacji międzynarodowej, ułatwianie współpracy między organizacjami istniejącymi w poszczególnych państwach, a także wypożyczanie niezbędnej dokumentacji współpracującym ośrodkom badawczym, w tym również uniwersytetom. Polska i Czechosłowacja przystąpiły do tej konwencji (w momencie podpisania). Ułatwiała ona współpracę naukową z dziedziny chemii między tymi dwoma państwami, co nie oznaczało jednak, że zostały nawiązane kontakty naukowe w takim stopniu, w jakim dawała szanse konwencja.

¹⁹ Polska zawarła osiem naukowych dwustronnych umów: z Francją — 1923 r.; Belgią — 1926 r.; Jugosławią — 1931 r.; Węgrami — 1934 r.; Bułgarią — 1935 r.; Szwecją — 1935 r.; Austrią — 1937 r.; Rumunią — 1938 r.

²⁰ Dz.U.R.P. 1932 nr 39 poz. 400.

* * *

Z przytoczonych materiałów dość wyraźnie widać, iż w rozpatrywanym okresie zawieranie umów na szczeblu państwowym dopiero się rozwijała i nie było tak powszechne jak to jest obecnie praktykowane. Fakt ten nie oznacza jednak, że nie istniały inne formy polsko-czechosłowackich kontaktów naukowych. Pomimo, iż obydwa państwa nie podpisały ogólnego porozumienia, współpraca była żywa. Kontakty nawiązywano bezpośrednio pomiędzy zainteresowanymi instytucjami naukowymi, bądź, co nie jest bez znaczenia, prywatnymi osobami. Dzięki tej współpracy, nie na szczeblu państwowym, Czechosłowacja stała się jednym z głównych partnerów naukowych Polski.

Co było wobec tego przyczyną, że nie zawarto ogólnego porozumienia naukowego między Polską a Czechosłowacją? Wpłynęła na to niewątpliwie polityka zagraniczna prowadzona przez Pragę i Warszawę, która utrudniała uregulowanie tych kontaktów zgodnie z wymogami prawa międzynarodowego.

Recenzent: Jerzy Rózewicz

П. Коморовски

ПОЛЬСКО-ЧЕХОСЛОВАЦКОЕ НАУЧНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ НАУЧНЫХ ДОГОВОРОВ, ЗАКЛЮЧЕННЫХ МЕЖДУ ПОЛЬШЕЙ И ЧЕХОСЛОВАКИЕЙ В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД

Оценивая польско-чехословацкое научное сотрудничество на основе государственных договоров, заключенных в межвоенный период, следовало бы сказать, что научные контакты, в принципе, не существовали. Обе страны подписали несколько договоров научного значения, в том числе только два чисто научного характера — статистический и гидрологический. Во всех остальных, т.е. Протоколе, называемом Кракувским, с 1924 года, Туристской конвенции, Санитарной конвенции (все они были заключены в 1825 году), а также Декларации о взаимопользовании документами и Конвенции о создании Международного химического управления с 1927 года наука находилась на дальнейшем плане, при случае обсуждения других вопросов, например экономических или туристических.

Статистический договор, заключенный в 1922 году касался обмена данными статистической переписки населения и исследований. Гидрологический договор, заключенный в 1923 году способствовал сотрудничеству польских и чехословацких станций в пограничной зоне.

Следует подчеркнуть, что это весьма небольшое количество научных соглашений правительственного характера не отображает, однако, настоящую картину научного сотрудничества между Польшей и Чехословакией, так как существовали очень тесные и оживленные научные связи между отдельными польскими, чешскими и словацкими учеными, а также научные связи между научными организациями.

P. Komorowski

POLNISCH-TSCHECHOSLOWAKISCHE WISSENSCHAFTLICHE
ZUSAMMENARBEIT IM ASPEKT DER IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT
(1919—1939) ZWISCHEN POLEN UND DER TSCHECHOSLOWAKEI
GESCHLOSSENEN WISSENSCHAFTLICHEN VERTRÄGE

Die polnisch-tschechoslowakische wissenschaftliche Zusammenarbeit auf Grund der in der Zwischenkriegszeit geschlossenen Staatsverträge beurteilend, müsste man feststellen, dass es eigentlich richtige wissenschaftliche Kontakte kaum gab. Die beiden Staaten unterzeichneten einige Verträge von wissenschaftlicher Bedeutung, darunter nur zwei waren rein wissenschaftlich geprägt: der statistische und der hydrologische Vertrag. Die übrigen Verträge, d.h. der sog. Krakauer Protokoll aus dem Jahr 1924, die Konvention über Touristenverkehr, die Sanitätskonvention und die sog. Liquidationskonvention (alle aus dem Jahr 1925), wie auch die Deklaration über Aktenausleihe (1927) und die Konvention über Bildung des Internationalen Amtes für Chemie behandelten das Problem der Wissenschaft bei der Besprechung anderer z.B. touristischer oder wirtschaftlicher Angelegenheiten nur nebensächlich.

Der statistische Vertrag, unterzeichnet im Jahre 1922, betraf den Austausch von Angaben, die den Untersuchungen über die Bevölkerung und der statistischen Volkszählung entstammen. Der hydrologische Vertrag, unterzeichnet im Jahre 1923, ermöglichte die Mitarbeit polnischer und tschechoslowakischer hydrologischer Stationen im Grenzgebiet.

Man darf nicht vergessen, dass diese geringe Zahl wissenschaftlicher Vereinbarungen auf Regierungsebene kein wirkliches Bild der wissenschaftlichen Zusammenarbeit zwischen Polen und Tschechoslowakei bildet, denn es gab ausserdem noch lebhaftere wissenschaftliche Kontakte durch individuelle gegenseitige Beziehungen polnischer, tschechischer und slowakischer Wissenschaftler und durch unmittelbare Kontakte wissenschaftlicher Institutionen.